

הרב והרבנית בסיפור בנם

(מתוך הספר "א. נ. גנסיין")

לפרק הרביעי של הסיפור "בט" רמ" לא. נ. גנסיין אפשר היה לקשור את השם "הבן החורג", בשני המובנים גם יחד, — חוזר ממש אל ביתאבותיו, ואותה שעה גם תוזר בתשובה; אין ספק בדבר, כי זהו פרק של פרוזה מן הנעלה והאמנותית ביותר, כי על כן אתה מוצא כאן משום מלאכה אשר אדר"כ לא אמן משקיע בבנין מידות, ש"עושים בו בחורים מוכשרים, בדוקים ומגור"סים, ומשביצים אותם שיבוץ חכם ומלא ובעיקר, של משהים לכל חזות חלקה ונקיפה עדתכלית; ואף-על-פי שאין בפרק זה תיאור של מעשים גדולים, או פעולות גמרות, ולא תמצא בו גילויי פאתוס מדהים מים, ולא דיאלוגים ולא מונולוג בניסוח דברים שבתרפיות, הרי יש בכל זאת עלי-לה בעלת מתח דרמתי בלתי-שכיח, מעין פאנטומימה מוזעזעת נפש, המנצרת כל אדישות, ומפעילה מחשבה ממושכת על חיי אדם, על עולם ואלוהיו, על יחסי אבות ובנים, על טיבה של המשפחה בישראל ועוד ועוד; ואם כי הפרק כולו אינו מן הארוכים ביותר — ניתנו בו שלוש דמויות גדולות, הגראות לנגד עינינו כאילו הן גלופות שיש, על דיוקנן והציגונו ועל רחשיהנפש פנימה: האב, האם והבן; ומפליאה מאד היא העובדה הזאת: ברמזי דברים, בצרור אגרות, קלות וכבדות, בקדישות עיני אחדות, בשרטוט קצר של רהיטי הדירה, של בגדי הנפשות הפועלות, בשרי זה קטועה, בדיבור מועט שבמועט, שאינו אלא כמין אמירת-אמן בפה לתפיר להשלב — כלומר: באמצעים חיצוניים מצומצמים, מסופרים כאן מעשים, מחשבות, יחסים מורכבים, מאבקים, ערגונות, שאיפות — במונומנטאליות בלתי-תישכיחה, המרחיבה את הדעת ומרתקת אותך אל הדפים האלה, להיותך קורא ביהם וכמעט מזנה את המלים, מתוך הקי שבה אל המנגינה החרישית הפועמת ב-המרווח:

באיוזה מכחול נפלא ומפליא לעשות, מכחול הרווי כבוד, הערצה ואהבה גם יחד, מצייר כאן א. נ. גנסיין את אביו, רב ואציל בישראל; האב קרוב אל לבו, כי על כן היה מוטל לפרקים בחיקו התם והבוטח של זה והיה חובק בתאוות-נפש שבקדחת ומחליק בחיבה בישנית ומתחטת אה את חזיתו השחורה והארוכה, המפקה ביטחה כה חמה ושלוחה אותה חזייה, המתחילה אצלו משיפולי הצוואר, הפתוח חמדי, וגומר למטה מהמתניים אצל שתי הציציות הלבנות הארוכות, התלויות ויורדות לו בברכיו.

ואף-על-פי-כן אין הקירבה הזאת גורטלת מאדם מן הכבוד שהבן רוחש אל הרב, ואינה מונעת ממנו את שמירת הנימוס כלפי מי שאתה חייב במרוותה, כלומר: אתה מוטל בחיקו, ואותה שעה ממש שומר על דיסטאנץ, כי ראו נא היאך מסתכל הבן ורואה מן הצד את הרב:

"אותם הקמטים החדשים, שנתחספו במצה הגדול והגאה הזה ובפנינות הלסתות הללו, שהיו כאילו תפחו קצת אצל אותו חוטם רחב במשהו — אלו היו גרשמים באיזו רוח קרה ופסקנית, שאינה נושאת פנים לשום איש" —

כן, במחיצתו של אביו-הרב הזה, ש"אתה" מוטל לפרקים בחיקו אתה מצווה בכל זאת תמיד על כבוד מוחלט, אינך יכול אלא לנהוג בזהירות מרובה, אם בדיבור ואם בהעזיה, אפילו בשעה שלבך מלא אהבה על גדותיו, לא יתכן שתהיה שופכו סתם לפניו; ושימו נא לבכם היאך מספר הבן על רגע אחד דרמתי כזה, על רגע של מאבק בין הקירבה לבין המרווח:

"ובלחיצה קלה שבלב נטל לו כסא וקראגב ישיבה קריאת סתם."

— הרי כבר קרוב לשתיים, אבא, ואתה... אבל מיד נתפס ונשתתק. מה. מיד יקבל נזיפה — והוא יהא ראוי לה באמת... אכן, — אצילותהנפש אוסרת לחלוטין שהבן יתווה דעה בפני אביו על מעשיו ועניניו; ואמנם, הרב האציל לא עבר על כך בלי תגובה ובלי "נזיפה", הנה — זו הנזיפה היהודית האצילה, בחצי-דיבור בלי בד, ברמו מועט ורב-משמעות, שהבן מפי לא לתארה בכשרון נפלא, בכוח עיצוב בלתי-שכיח, בשרטוט קל, אמנם, אבל בבהירות מלאה, כמלים זורחות כל-כך:

"אבא שהיה מספל בגליונותיו וכפו האת היתה מגששת לפניו ומחפשת את ה"משקפיים, כנראה, הרים אליו את פניו באותו קוצר-רוח שבנפש פזורה, זה שהיה מרקיד תמיד את פאתיו כל-שהוא, ומיד הקשיבו אזני אוריאל צפרות ופסקנות:

— אדם סתנו! — השכלהישר ועוד יותר הטעיהטוב מחייבים, שלא תהיה אפיודה זו יותר משהיא כאמת, ועליכן ראוי לעשות משהו, משני הצדדים, לאו דווקא בכונה, אלא בכוח האינסטינקט, משהו שמשמעותו — מעבר אל דברים כתיקונם, והמספר משיג דבר זה עליידי המשך ה"סיפור:

אוריאל המציא לו בשתיקה את המשקפיים וזה הרכיב אותם לחסמו ופשט אגב פיזור שבנפש והניח את שתי ידיו זו אצל זו לפני אוריאל:

— נו... פירושו של דבר הוא... הבנא, הלא פפירוסה הבאת מסתאמ?

וכמה נפלאה היא העובדה, כי השמחה לבואו של הבן הביתה, להופעת האורח — רק לאחר איזו שהות הובעה במפורש, וגם היא במתינות ובהרבה פשטות: נו! אני נהנה שבאת. אני נהנה באמת; ול' אחרי-כך באה הפסקה, ואוריאל פוגש בח' תולהבית, — פרט של מהיבסך, כמובן, אבל לא מספר כה-נ. גנסיין ידלג עליו, ולא יצרפו, חלילה, אל התמונה הנאמנה של הבן אשר חזר הביתה — תמונה הרקומה מתיאורים, שיחות קטועות, הגות נפש חרישית, הרהורי פילוסופיה, — והכל מלאכת-מחשבת של פיליגראף; והנה באה סוף-סוף הפגישה עם האם, ואף היא מתוארת, כמובן, בפרוטרוט, אבל הלב הוזר וחוזר אל האב, ופתאום נדחק לתוך השיחה עם אמא אינטרמצו, נרגש: אוריאל הביט פתאום אל סביבו וקם

באינו חרדה שביאוש. מהיזה היה לזו? פתאם הכתה גלים בלבו איזו תשוקה נמרצה ומשוה במאוד, והוא החליט לגשת מיד אל אבא, אל אבא זה גופו, המטייל מה בנחת, ולשאול אותו תחנונים — לש"אול אותו תחנונים רותחים והומים: — אבא! הלא אמת הדבר, שיש אלוהים בשמים, אה? פשוט — אלוהים גדולים ו טובים... או אפילו שאינם טובים — אמת, אה?"

האם אין דמותו של האב והרב, שניתנה בזה, נצבת לעינינו בכל קומתה, דמות הגוף ודמות הרוח המפעמת שבו? אנו רואים אותו על בגדיו שלו המיוחדים, ש"הבן מתארם בדברי-שיר כמעט, את "שולי הזופיצה שלו הארוכה מפוזרים, את חזיתו השחורה והארוכה, את "שתי הציציות הלבנות והארוכות, את הפיאות הארוכות "וקצת מסולסלות, את הזקן ש"היה "קלוש למדי ומדובלל כל שהוא, את "פניו החורורורים, את "הכיסא הרפודי, את "הכתבים המפרכסים" שלו, את המש"קפים, ואת האבנט — ממש פואימה על הציגויותו של האב והליכותו בבית; ומ' תוך כך — קמה ונצבת גם דמות הנפש ושיעור קומתו הרוחנית, את יחסו אל תפ"קידו, ואל הרבנית, ואל הבנים — הכל הנכל, עד שהאיש נראה בעיני ממש, מהלך לפניו, הוגה על אוניו, דן דינים, פוסק פסקים, כותב הגיונות ופירושים, מחנך בני ביתו, פועל ועושה עם אלוהיו ואנשי עירו — איש חי, על רמיה ושסיה שלו, בפרק סיפור קטן, בשרטוט דק, בדברים גרמזים ומקוטעים.

אנא, שימורלב: שיבתו של הבן היה מאורע גדול בבית, לשיבה זו היתה ציפיה רבה, והיו חששות שהדבר לא יקרה, כי על כן מגלה האם את לבה ואומרת, לאחרי-כך — בוז הלשין:

"אח, אוריאל בר בטני! ואני לא פיללתי שתבוא... לא פיללתי... לא חשבתי, שתהא ציית להם לאבא ולאמא שהוקינו... את, ילדים, ילדים!"

ונקל, אפוא, לשער, כי היו גורמים נחת גדולה לאם אילו העירו אותה משנתה בבוא הבן לבית; ואולם, כאן החינוך הסובב אורית החיים היא! כאן אין מקום וטעם לקלות-דעת, לבהילות, לחפזו לפתו! ועליכן שוב שימורלב אל תאורו של א. נ. גנסיין:

"אבא נכנס ראשונה ודובר בלחש, אגב רמיה שבאזהרה כלפי אותה דלת לבנה וסגורה שמימינו: — אלא שתהא זחיר. שתהא זחיר. ש"הרי אמא ישנה".

גם כדי לשמח את האם — אין מעירים אותה! גם הרב שומר כבודה של הרבנית וגם הבן מוקיר מנוחתה של האם — ושניהם דוחים את פגישתה-החדוה! וכי יש לכם ספק בדבר, כי המספר א. נ. גנסיין היה כאן בחינת רשם-פרוטוקול? לנו אין כל ספק שהתיאור הזה הנו צילום נאמן של מה שהיה, כי עליכן כל-כך טבעי התיאור הזה. בלתי-מאומץ, וב"עיקר — משום כן נראה אסור כל-כך זה האור הגדול, אור לבבות ואור אצילות, הזופיצה שלו הארוכה מפוזרים, את חזיתו השחורה והארוכה, את הפיאות הארוכות "וקצת מסולסלות, את הזקן ש"היה "קלוש למדי ומדובלל כל שהוא, את "פניו החורורורים, את "הכיסא הרפודי, את "הכתבים המפרכסים" שלו, את המש"קפים, ואת האבנט — ממש פואימה על הציגויותו של האב והליכותו בבית; ומ' תוך כך — קמה ונצבת גם דמות הנפש ושיעור קומתו הרוחנית, את יחסו אל תפ"קידו, ואל הרבנית, ואל הבנים — הכל הנכל, עד שהאיש נראה בעיני ממש, מהלך לפניו, הוגה על אוניו, דן דינים, פוסק פסקים, כותב הגיונות ופירושים, מחנך בני ביתו, פועל ועושה עם אלוהיו ואנשי עירו — איש חי, על רמיה ושסיה שלו, בפרק סיפור קטן, בשרטוט דק, בדברים גרמזים ומקוטעים.

אנא, שימורלב: שיבתו של הבן היה מאורע גדול בבית, לשיבה זו היתה ציפיה רבה, והיו חששות שהדבר לא יקרה, כי על כן מגלה האם את לבה ואומרת, לאחרי-כך — בוז הלשין:

"אח, אוריאל בר בטני! ואני לא פיללתי שתבוא... לא חשבתי, שתהא ציית להם לאבא ולאמא שהוקינו... את, ילדים, ילדים!"

ונקל, אפוא, לשער, כי היו גורמים נחת גדולה לאם אילו העירו אותה משנתה בבוא הבן לבית; ואולם, כאן החינוך הסובב אורית החיים היא! כאן אין מקום וטעם לקלות-דעת, לבהילות, לחפזו לפתו! ועליכן שוב שימורלב אל תאורו של א. נ. גנסיין:

כל זה אורגני כאן, חלק בלתי-נפרד מן השלימות, גם פרט זה (לא, לא פרסקטון!) הוא ממהותו של אוריאל; וכ"ש שציין את דאגת הרב לשנתה של הרבנית, כן עליו לציין (משום שהוא מספר את המאורע ולא עליו) גם את יחסה של הרבנית אל הרב, ומתגלה כאן אהבה בלי מצרים, כבוד נעלה, הערצה, דאגה עמוקה: — — — אה אבא זה! את לבה כבר אכל, שימיו יאריכו! מדי לילה בלילה הוא מאחר כל-כך לשבת וגם ביום אינו נח אלא חטופות. והיא כבר יראה להגיד לו "דבר".

ולאחרי-כך, מתוך שיחה לבבית על הטכניס, היא ששה לספר בקול את שבת הבעל באוני הבן, ורואה אותו כראות גבור בשעה שעסק במתן "תשובה" ל"שאלה" של שכן, והענין היה חמור מאד הפגישה, עם האם, עם הרבנית העדינה, הלבבית כל-כך, כיאה וכנאה לבלתי-שדאל, והיודעת בכליזאת פרק במתינות, בדרך ארץ, בכיבוש היצר:

"בקרוב היה כבר אוריאל נושק לאמא, כשזו שוכבת במטחה ופניה הקטנים נסו"כים שימה ואושר מתריד את הנפש — — — והרים במקצת את רא"שה והגיש את פניו אל אלו שלה ושאל ברוח כבדה והפצה טובות: — ואתם מה — הרי אתם מזקינים לכם, אה?"

אבל זו היו ידיה הקטנות והצפודות ב"משהו חרדות ומתלבטות לו בפניו ובצוא"רו והיו מחליקות בקדחת אוכלת בכתפיו, והיא ספספה והיתה צוחקת מחמת אושר: — פטור, נו! הרי גם זו דאגה! ובלבד שיחגני מי שלא נטלתי לשמו את ידי ואת אבא שיחיה באריכות ימים".

ואל נא תקראו את הנזיל ביעף, אלא האוינו למלים, לתארים, כי הכל בחינת לבינה שאין לשמסה מן הבנין; ראו נא גם ראו את ידיה של האם, את מעשיהן מגובשים, אבל כל-כך ברורים, בהירימ, שופעי אור ומה נעים הטעם הזה לחך!

וודאי, עיקרו של פרק זה, כעיקרו של כל הסיפור, הוא הבן, הלא הוא אוריאל, אלא שאצל א. נ. גנסיין לעולם אין העיקר דבר עירום, פרוש ונפרד, אלא זה עיקר — אשר כל מה שסביבו דבק והאם נמתה על שהמספר, העוסק, כמו"בן, בעיקר בבן, באוריאל, אי-אפשר לו לדלג על חוטי-שני שברקמת העלילה הזאת, על היחס שבין ההורים זה לזו וזו לזה?

גנסיין כל-כך מעט עליו וכל-כך הרבה על סביבתו, על גופו, על הטבע הסובב אותו, על כל המתרחש בחוג ראייתו, הרגשתו והבנתו; א. נ. גנסיין אינו מתאר את הגוף, אינו מקשט את סיפורו במירוט מוג האויר, אלא בכך דווקא — הוא מספר את הווייתו של אוריאל, הוא מקטה לנו לא את יחסו, אלא בפירוש את קשר נפשו של אוריאל אל הגוף ואל מוג האויר, משום-כן לא תמצא בתיאורים אלה "טמפרמנט", אלא תרגיש את הכוח שהוא משקיע כאן, תבחין כי מכחוליהצבע אים טבול כל פעם בלבו ובגפשו, ושמה אפשר לומר עליו, על א. נ. גנסיין (במש"קלו של הפסוק העברי הנשגב, "כי הדם הוא הנפש") — כי אצלו — העינין היא הנפש, ועליכן הוא מספר על פרטים קטנים, לא בדרך-אגב, אלא בכוונה גדר לה, וכמו על עיקר, ואנו רואים הכל כמו עינינו: — — — ואוריאל התחיל נושם לר"וחה וסופג לתוכו את הדומיה השאננה, שהיתה רוויה מטל ומדושנה מאתם הררי חות שבלילה, הנפוצים וזוחלים מהנגות המלבלבות, מתונות ירד מהמרכבה ונטל את אמתחתו והניחה על הספסל שאצל אותו בית נם, זה שהמשת תריסו כולם לבנים וכולם, מלבד האחד שבטבורו, מרגפים היטב — אותו בית יפה ושוקט, ש"אוריאל היה אומר בשכבר הימים בית"מולדת.

ונקל לשער כי צייר-הכם לא יקשה לו לצייר לפי הנזיל, בתמונה מלאה הוד אי דליה ספוגה ליריזם שחור, את המרכבה שממנה ירד הבן בעיירתו, ואת הבית שא"ליו הגיע, ואת הבתים השכנים (לכאור"דה, היה פה הכל כמו שהיה לפני, אפי"לוליז, ושקט ואזוב כנג שלנוכה. אותה חתול מגומרה, זו שהלילה מאפירנה והיא נודדת מתונות בחודה של הגדר הארוכה וסורחת את זנבה אחריה") ואת ישיבתו המל הבית — כשם שצייר כזה, אם יקום פעם בתוכנו, עשוי לעשות לעצמו ולאמ"נות הציור גדולות ונצורות, בהחליטו לע"ות אילוסטרציות לסיפורי א. נ. גנסיין; וכמה "פרטים" מספר א. נ. גנסיין בפרק זה, שמהם הוא בונה בסגנון פסיפס נפלא את כל המאורע השכיח והרגיל, הנהפך כאן לבלתי-שכיח, לנשגב וממש לדרמה רבתי: "אוריאל נח וישב אצל אב" —

תחתו והצית בפפיהוטה, התחילת לוחצת ולוחצת תומה קטנה ומכבידה — אותה תוגה נהמת, הנוקרת ויש בה פ"אריסה של חרשה, "אוי"ר סופג זה לא נח אפילו מרשמיו החיים. הנה הם פרוד פים מסביב — — — וכאן מספר א. נ. גנסיין בעטאמנים את כל הרשפים החיים משכבר הימים, שלא חלטו והם, "מפרכסים בטרפים המוטוליים של הגמה, ועוד ועוד, בודלת ניצב אפיו נשוכה, ולא הרחק מהגליונות הללו היו מוטלים והיו, מבהיקים לו באיו המימות שבידידות נושנה משקפיו הצלולים של אבא, "והר ציא משום-מה את המנורה מקופת הספרים שמסביבה הגישה למו פיו, והתחיל יונק ומצית בה את הפפירוטה שלו, — וכך הלאה וכך הלאה, כל פרסקטון תמונה שיש בה הרבה עלילה, מצבירות, הגות דובכת באלם, מוסיקה קאמריתו הנה זה הוא אוריאל — הדמות השלישית בפרק זה של הסיפור. בטרם, אבל הוא עיקר כאן, יען כי גם הדמות הראשונה ואף השניה — משל אוריאל הן, גם הן אוריאל הן.

מידת הכשרון לספר, לספר דברים שכיחים בדרך מקורית עדתכלית — גב"הנה, כמובן, עליידי כך, שהיא מרתקת אותך אל הנעשה והנשמע כאן, עליידי כך שאתה שבו בקסמן של הדמויות המתארות, ועליידי כך שהסיפור מעורר בך פחד שבות, עד שזנאץ הנג להרים מדי פעם את עיניך מן הספר ולהגות קצת, לפזר את התרגשותך, את עצבך, את זמעתך ה"נקיית בעיניך; אבל מידת הכשרון הה"מקוריותו הברורה נבחנת גם עליידי כך, שאתה יכול לשער בקלות-ייתה, שאת ס"י פורה-המעשה הזה אפשר להפחית, לב"נות הימנו מערכון דרמחילירי למופת, העלול להנציח שלשה שחקנים אם ישכי"לו להעלות על פניהם את המסכות האצ"י לות של האבחהרב, האפיהרבנית ואת "הבן החוזרי" ומי שימחיו את הפרק הר"ביעי הנה מן הסיפור "בטרם" של א. נ. גנסיין — חייב לשתף עמו גם מוסיקאי אמן, שמצוא ימצא לפניו, בבין השיטין כמו גם בשיטין, אוצר עשיר מאד של ניגון עדין, ניגון הלב וניגון הדעת וד"חכמה, שהמספר השקיע כאן, אם מדעת ואם שלא מדעת, פי מעצם מרונת ומאוש"כרותו היוצר.